

ЮРІЙ ДАНИЛЕЦЬ, ВАСИЛЬ МІЩАНИН

Утворення та розбудова православних громад на Підкарпатській Русі в 1920-х рр. (на прикладі с. Нижній Синевир Волівського округу)

Słowa kluczowe: Wierni, Cerkiew prawosławna, Grekokatolicy, Prawosławni
Keywords: Believers, Orthodox Church, Greek Catholics, Orthodox

Streszczenie

Powstanie i rozwój lokalnych wspólnot prawosławnych na Rusi Podkarpackiej w latach 20. XX wieku (na przykładzie wsi Synewyr Dolny, powiat wołowski)

Celem naszych badań było przeanalizowanie rozwoju lokalnych wspólnot parafii prawosławnych na Rusi Podkarpackiej w latach dwudziestych XX wieku, na przykładzie wsi Synewyr Dolny. Na podstawie dużego zbioru niepublikowanych dokumentów archiwalnych zbadano główne etapy rozwoju parafii prawosławnej. Udowodniono, że przejście parafii pod jurysdykcję arcybiskupa Sawatija (Wrabec) osłabiło wspólnotę i pozbawiło ją wsparcia ekonomicznego ze strony państwa. W pracy opisano rolę mnicha Teodozjusza (Horvata) w rozwoju prawosławia w powiecie.

Abstract

Orthodox communities formation and development in Subcarpathian Rus' in the 1920s (on the example of the village of Nyzhniy Synevyr, Volove district)

Our study aimed to research the development of Orthodox communities in Subcarpathian Russia in the 1920s on the example of Nyzhniy Synevyr. Based on a wide range of unpublished

---

¹ Doc. Iurii Danylets, Candidate of History, PhD., Docent of the Department of Archaeology, Ethnology and Cultural Studies of the Faculty of History and International Relations of State Higher Educational Establishment «Uzhhorod National University».

² Doc. Vasyl Mischanyn, Doctor of History, Docent of the Department of Modern History of Ukraine and foreign countries of State Higher Educational Establishment «Uzhhorod National University».

archival documents, the Orthodox parish's main stages of development have been studied. It has been proven that the jurisdiction of the parish of Archbishop Savvatiy (Vrabetz) weakened the community and deprived it of economic support from the state. Abbot Theodosius (Horvat)'s role in the spread of the Orthodox movement in the district is shown.

Після включення Закарпаття до складу Чехословаччини в краї продовжив активно розвиватися православний рух, початки якого сягають перших років ХХ ст. З 1921 р. місіонерську роботу на Підкарпатській Русі активізувала Сербська Православна Церква (далі – СПЦ), котра успадкувала юрисдикційне право на ці території від Карловацької митрополії (патріархії). Вже в 1923 р. чехословацький уряд спробував утворити в країні автокефальну православну церкву за посередництва Вселенського патріархату. Внаслідок непродуманої державно-церковної політики Праги в республіці виник міжконфесійний конфлікт, який послабив Православну Церкву, вніс протистояння у відносини духовенства та вірників, радикалізував становище на селі. Не можна знімати відповідальність з чехословацького уряду і за допущення релігійної боротьби між православними і греко-католиками. Переслідуючи політичні цілі керівництво країни намагалося послабити клерикальне крило у парламенті, зніщувало антикатолицькі акції в Чехії, Моравії та на Підкарпатській Русі. Сьогодні в Україні розробляється нова лінія державно-церковних відносин. Незалежна країна намагається відкинути застарілі радянські практики, створити належні умови для повноцінного функціонування усіх без винятку церков та релігійних організацій. Досвід Першої Чехословацької Республіки в цьому, як на нашу думку, є досить цінним та заслуговує на належне вивчення.

Історичний розвиток православної парафії в с. Нижній Синевир Волівського округу (нині с. Синевир Хустського району Закарпатської області, Україна) у повній мірі не досліджувався в історіографії. На початку 1990-х рр. в обласній та районній пресі з'явилися кілька науково-популярних статей, присвячених діяльності першого православного священника Синевира – ігумена Феодосія (Горвата) (в миру Федір Горват)³. Поява інтересу до даної особи була викликана виявленням частини документів з особистого архіву ченця. Окремі аспекти біографії о. Феодосія було розкрито в наших спільних публікаціях, для написання яких додатково залучалися документи Державного архіву Закарпатської області (далі – ДАЗО)⁴. Різні версії загибелі ігумена Феодосія в концтаборах

³ М. Вегеш, І. Мокрянин Іван, *Драма Отця Феодосія*, „Закарпатська правда”, 1992, 6.10, с. 3; В. Міщанин, *Синевир очима Феодосія Горвата*, „Верховина”, 13.04, 1993, с. 1, 4.

⁴ Ю. Данилець, В. Міщанин, *Ігумен Феодосій (Горват) (18.03.1897-1943)*, „Наукові записки Богословсько-історичного науково-дослідного центру імені архімандрита Василя (Проніна)”, № 1, Ужгород 2011, с. 51-59; тот же, *Ігумен Феодосій (Горват)*, [в:] *Сповідники та Подвижники Православної Церкви на Закарпатті в ХХ ст.* / Авт. кол.: Ю. Данилець –

розглянула в окремій газетній статті О. Нірода⁵. С. Аржевігін, досліджуючи історію сусіднього із Синевиром села Колочави, неодноразово посилається на документи, які вказують на значну роль о. Феодосія (Горвата) в утвердженні православ'я у всіх селах верхньої течії Терезлянської долини⁶. Джерелознавчий характер мають найновіші праці одного із співавторів даної статті, опубліковані в українських та словацьких наукових виданнях⁷.

Село Н. Синевир (Zynever, Szinever, Szinaver, Alsószinevér) згадується в історичних документах з 1604 р.⁸. Згідно із переписом 1921 р. в населеному пункті проживало 2602 чол. За національною ознакою більшість жителів були підкарпатськими русинами-українцями (2212). Крім того, в селі проживали євреї (357), «чехословаки» (13), угорці (4) та інші (16) чол.⁹. За релігійною ознакою все українське населення було греко-католицьким, маючи у своєму розпорядженні мурований храм, зведений в 1905-1906 рр.¹⁰.

Необхідно зазначити, що Волищина не входила до переліку тих округів, де православний рух мав значне поширення. В 1921 р. в цілому окрузі було зафіксовано всього 31 православний вірник¹¹. Однак, вже черговий чехословацький перепис 1930 р. свідчить про стрімке поширення впливу православної церкви. У той час на території округу проживало 9 459 православних (загальна кількість населення 35226 чол., греко-католиків – 20 113, іудеїв – 4 966, римо-католиків – 512, євангелістів – 18, інші – 82, без визнання – 76)¹². Що стосується досліджуваного нами населеного

голова авт. кол., архієпископ Феодор (Мамасуєв), архієпископ Антоній (Паканич), прот. О. Монич, А. Світлинєць, Д. Анашкін, С. Канайло, В. Міщанин, ієромонах Пімен (Мацола), прот. В. Юрина, Ужгород 2011, с. 148-158; тот же, *Горват Федір (Ігумен Феодосій)*, [в:] *Верховина-Волищина-Міжгірщина. Історико-культурологічні нариси*, Ужгород 2017, с. 333, 334.

⁵ О. Нірода, *Загадкове зникнення священика*, „Верховина”, 8.08, 2009, с. 4.

⁶ С. М. Аржевігін, *Релігія: Історія верховинського села Колочава*, Київ: Майстерня книги; Чернівці: Видавничий дім «Букрек»; Укр. Письменник 2007, т. 2.

⁷ В. Міщанин, *Життя та діяльність ігумена Феодосія Горвата в документах та усно-історичних свідченнях*, „Наукові записки Богословсько-історичного науково-дослідного центру імені архімандрита Василя (Проніна)”, № 6, Ужгород 2019, с. 336-355; тот же, *Протоколь: журнал регистрації входящей/исходящей документації (1925-1933 годов) православного священника Феодосія (Горват) как исторический источник*, „Acta Patristica”, volume 11, issue 22, Prešov 2020, с. 80-91.

⁸ V. Bélay, *Máramaros vármegye társadalma és nemzetiségei a megye betelepülésétől a 18. század elejéig*, Budapest 1943, с. 200.

⁹ *Statistický lexikon obcí v Podkarpatské Rusi: úřední seznam míst podle zákona ze dne 14. dubna 1920, čís. 266 Sb. zák. a nař. Vydán ministerstvem vnitra a Státním úřadem statistickým na základě výsledků sčítání lidu z 15. února 1921*, Státní úřad statistický, Praha 1928, с. 29.

¹⁰ Архів Свято-Успенського храму в с. Синевир. Архівна довідка від 9.07.2001, № 16.

¹¹ *Statistický lexikon obcí v Podkarpatské Rusi...*, с. 28.

¹² *Statistický lexikon obcí v zemi Podkarpatoruské: úřední seznam míst podle zákona ze dne 14. dubna 1920, čís. 266 Sb. zák. a nař. Vydán ministerstvem vnitra a Státním úřadem statistickým na základě výsledků sčítání lidu z 1. prosince 1930*, Praha: Orbis 1937, с. XVII.

пункту, то за десятиліття його населення зросло до 2 880 чол. (українці – 2 506), євреї – 294, «чехословаки» – 59, угорці – 8 та інші – 13 чол. У релігійному відношенні серед українського населення сталися кардинальні зміни. У селі кількість греко-католиків зменшилася до 634 чол., а 1875 мешканців сформували нову православну громаду¹³. Крім с. Н. Синевир православні здобули кількісну перевагу над греко-католиками у Вучковому, Майдані, Прислопі, Торуні. Загалом, із 26 населених пунктів Волівського округу в 1931 р. православні заснували власні парафії в 15 селах¹⁴.

Оформлення православного комітету в с. Н. Синевир відбулося 30 липня 1922 р. Всі необхідні документи було переслано до Волівського окружного уряду, який передав пакет на затвердження до жупанату у Великому Севлюші¹⁵. Після врегулювання всіх формальностей та усунення недоліків в оформленні списків, жупан взяв інформацію про застосування до відому та видав наприкінці грудня того ж року відповідний документ¹⁶. Упереджуючи можливий релігійний конфлікт селяни підготували на ім'я губернатора спільне звернення від 15 вересня 1922 р. Даний документ є унікальним, адже він складений вірниками греко-католицької і православної церков, котрі прагнули жити у злагоді та мирі. Меморандумів аналогічного змісту нам не вдалося виявити по жодному із населених пунктів Підкарпатської Русі. Селяни пропонували дотримуватися 6 пунктів угоди: 1) кожна громада утримує свого священника; 2) спільне користування храмом і церковним майном та почергове богослужіння; 3) спільне використання церковного реманенту, книг, одягу, дзвонів і т.д.; 4) дозвіл вірникам однієї конфесії відвідувати літургію в іншого священника; 5) у разі незгоди якоїсь із сторін, більша парафія, за рішенням окружного суду, повинна компенсувати меншій громаді її частку вартості храму; 6) насильне захоплення з боку обох сторін категорично заборонялося¹⁷. З канцелярії губернатора документ потрапив до Шкільного реферату Цивільного управління Підкарпатської Русі в Ужгороді, який опікувався також і церковними питаннями. Знаходимо згаданий меморандум і серед документів жупанату у В. Севлюші. Таким чином, місцева влада на всіх рівнях була проінформована, що православні націлені на конструктивний діалог із греко-католиками.

Аналіз архівних документів за 1923-1926 рр. свідчить, що головним гальмом імплементації мирної угоди був місцевий греко-католицький священник Євгеній Медвецький. Він відмовлявся від будь яких поступок «схизматикам», побоюючись, очевидно, покарання з боку єпархіального керівництва. Припускаємо, що саме із-за цієї причини святий отець при-

¹³ Там же, с. 24.

¹⁴ Там же.

¹⁵ Державний архів Закарпатської області (ДАЗО), ф. 15, оп. 3, спр. 231, арк. 17.

¹⁶ ДАЗО, ф. 63, оп. 2, спр. 279, арк. 1-2.

¹⁷ Там же, арк. 4-4 зв.

меншував масштаби православного руху в с. Н. Синевир, ставлячи часто в невігідне становище архієрейську канцелярію в Ужгороді. Крім приховування реального співвідношення кількості вірян греко-католицької і православної церкви, священник повідомляв церковній та світській владі неправдиву інформацію про окремі події та факти. Всі ці фактори не лише не сприяли примиренню двох сторін і локалізації можливого конфлікту, а навпаки, призводили до ще більшого розпалювання протистояння. Разом з тим, місцева влада, після усвідомлення реальних перепон щодо припинення релігійного конфлікту, почала рекомендувати єпископу Антонію (Папшу) перевести о. Є. Медвецького на іншу парафію.

Одним із прикладів неправдивого інформування священником свого керівництва про реальний стан речей у селі є лист єпископа Антонія до Шкільного реферату Цивільного управління та віцегубернатора від 2 квітня 1923 р. Відкинувши загалом антиправославну риторичку документу, звернемо увагу на кілька важливих фактів. По-перше, єпископ окреслює хронологію початку православної агітації кількома роками раніше і називає лідерів цього процесу (Федір Горват, Василь Ледней, Василь Колька та ін.); по-друге, в документі значно применшено кількість православних – 30-40 чол.; по-третє, владику критикував розпорядження Шкільного реферату про необхідність підрахунку вірників греко-католицької церкви в селі. Свою незгоду із даним документом він пояснював «психологією нашого руського народу», який нібито через боязнь, відмовляється підписувати будь-які папери¹⁸. Звичайно, такі пояснення не могли задовольнити чиновників шкільного відомства, адже в багатьох селах мешканці писали колективні листи до влади, підписували різноманітні клопотання і т.д., і ніякого остраху щодо підписів у них не виявлялося. Крім того, у тому ж Н. Синевирі греко-католицькі вірники вже через півроку збирали підписи під вимогою про повернення ключів від культової споруди.

Реальну причину відмови церковників від перепису релігійної приналежності можна пояснити на основі листа окружного намісника о. Августина Васовчика. У листі до єпископа від 23 грудня 1923 р. він повідомляв, що урядовці під час перепису можуть ставити запитання: ким ти хочеш бути, чи католиком, чи православним? «А у зв'язку з тим, що у цій справі проста людина немає чіткого поняття, вона скоріше залишиться вдома, але католиком себе не захоче писати». Священник наполягав, що навіть якщо селянина запитати: чи греко-католиком чи православним хоче бути? То майже «кожний простий, справедливу віру під назвою православна хоче сповідувати»¹⁹. Таким чином, можна зробити висновок, що греко-католицьке духовенство ставило під сумнів спроможність своїх вірників правильно висловити свою релігійну приналежність. На нашу думку, апеляція до консерватизму чи неграмотності закарпатського селян-

¹⁸ ДАЗО, ф. 151, оп. 7, спр. 1046, арк. 1.

¹⁹ ДАЗО, ф. 151, оп. 7, спр. 1051, арк. 7-7 зв.

ства у даному випадку не витримує критики, адже саме священство тривалий час виконувало освітні функції і мало обов'язок, як мінімум пояснити вірникам до якої церкви вони належать.

2 травня 1923 р. єпископ Антоній повідомив Політичне управління Підкарпатської Русі, що наступного дня синеvirські православні планують захоплення греко-католицького храму²⁰. На засідання єпископської консисторії було ухвалено рішення повідомити телеграмою про очікувані події крім місцевої влади, ще й Міністерство внутрішніх справ (далі – МВС) у Празі²¹. Урядовці відреагували на сигнал досить оперативно. З Ужгороду поступив наказ до окружного начальника у Воловому не допустити захоплення храму та припинити можливий конфлікт. Позаяк жандармська станція в с. Н. Синеvir мала у своєму розпорядженні тільки 5 чол., окружне жандармське управління перевело із довколишніх сіл ще 7 осіб. Жандарми перебували в населеному пункті до 13:00, після чого повернулися на свої місця дислокації. У телеграмі до Президії Цивільного управління Підкарпатської Русі повідомлялося, що в селі панує мир і спокій, а інформація про підготовку захоплення є безпідставною²². Крім того, православні заявили, що не планували робити нічого протизаконного, оскільки це б могло зашкодити їхнім власним справам. Керівник станції Бартушек запевняв керівництво Земського жандармського управління в Ужгороді, що в с. Н. Синеvir не буде заворушень на релігійній основі, оскільки православні тривалий час чекають офіційного вирішення даного питання²³.

Хоча о. Є. Медвецький у листі до єпископа пояснював відмову православних від захоплення храму миттєвою реакцією архієрея і залученням жандармів, аналіз документів свідчить зовсім про інше. Розслідування жандармерії показало, що саме відомості греко-католицького священника базувалася на чутках і не перевіреній інформації. Виявилося, що дійсно в квітні того ж року населений пункт відвідав православний ієромонах Онисифор (Савченко), який виконував для місцевих вірян обряд похорону. Під час проповіді він повідомив присутнім, що отримав із Праги декрет про його призначення на їхню парафію та приїде до села не раніше 3 травня 1923 р. Якщо до того часу все населення покине унію, то окружний начальник зможе офіційно передати культову споруду православним²⁴. На думку жандармів, саме ці слова дійшли до греко-католицького священника, котрий побоюючись захоплення або з метою застрашити православних, повідомив дані факти нагору.

²⁰ ДАЗО, ф. 29, оп. 1, спр. 559, арк. 1.

²¹ ДАЗО, ф. 151, оп. 7, спр. 1046, арк. 8.

²² ДАЗО, ф. 29, оп. 1, спр. 559, арк. 4.

²³ ДАЗО, ф. 63, оп. 2, спр. 321, арк. 34.

²⁴ Там же.

Розвиток православного руху значно послаблювався через незгоди щодо юрисдикційного питання. Незважаючи на те, що в серпні 1921 р. єпископ Досифей (Васич) заснував автономну Карпаторуську Православну Церкву під зверхністю СПЦ, процес інституційної розбудови рухався повільно²⁵. Архієрей приїздив на Підкарпатську Русь не часто, візитуючи парафії протягом 1-2 тижнів. За цей період йому не вдалося врегулювати всі болючі питання на місцях, особливо що стосується забезпечення культовими спорудами та відповідною кількістю духовенства²⁶. 4 березня 1923 р. вселенський патріарх Мелетій IV (Метаксакіс) на прохання Празької православної релігійної громади та 28 парафій із Підкарпатської Русі здійснив хіротонію Савватія (Вребца) на архієпископа Празького та всієї Чехословаччини²⁷. Діючи за підтримкою влади архієпископ розіслав своїх місіонерів по віддалених селах. Н. Синевир також став на бік празької архієпископії. У Національному архіві в Празі зберігся лист канцлера архієпископа Савватія – протопресвітера Мілоша Червінки до Цивільного управління Підкарпатської Русі. У документі повідомлялося про включення під юрисдикцію низки сіл на Верховині (Репинне, Сойми, Торун, Прислоп, Лопушне, Тітківці, Завийка, Верхній Бистрий, Новоселиця, Майдан)²⁸. Перелічені населені пункти доручалося обслуговувати тимчасово саме ієромонаху Онисифору, про якого згадувалося вище у контексті с. Н. Синевир. Незважаючи на те, що досліджуваної нами парафії немає в переліку М. Червінки, назване село вже 2 травня 1923 р. висловило повну підтримку архієпископії, засудивши спроби окремих осіб (очевидно мова йшла про прихильників СПЦ), спрямовані на внесення церковного розколу в середовище православних²⁹.

Намагаючись уникнути протистояння окружний начальник пообіцяв православним вивчити та вирішити питання щодо культової споруди. Шкільний реферат заявив греко-католицькому єпископу про тимчасовий статус кво щодо с. Н. Синевир³⁰. 19 грудня 1923 р. на свято Миколая, коли о. Є. Медвецький відбув для проведення літургії у філіальну церкву, православні з дозволу частини греко-католицького комітету вирішили запросити для богослужіння в храмі православного священника із

²⁵ P. Marek, «*Obtížný cizinec*». *Vladyka srbské pravoslavné církve Dosítej a meziválečné Československo (1920-1939)*, Olomouc: UP v Olomouci 2020, c. 199.

²⁶ J. Danilec, P. Marek. *Success, or Defeat? On the Orthodox Mission of the Serbian Bishop Dositheus (Vasić) in Czechoslovakia in 1920-1926*, „Kultúrne dejiny / Cultural History”, № 2, 2019, c. 257, 258.

²⁷ P. Marek, V. Bureha, J. Danilec, *Arcibiskup Sawatij (1880-1959). Nástin života a díla zakladatelské postavy pravoslavné církve v Československé republice. K 50. výročí úmrtí (1959-2009)*, Olomouc, Univerzita Palackého 2009, c. 44.

²⁸ Národní archiv České republiky v Praze (NA Praha), f. MŠ, sig. 47 III, kart. 3884, č.j. 359/23, 4.04.1923.

²⁹ ДАЗО, ф. 63, оп. 2, спр. 279, арк. 12.

³⁰ ДАЗО, ф. 151, оп. 7, спр. 1046, арк. 13.

с. Колочава Івана Бабича. Однак, інші вірники греко-католицької конфесії не допустили проведення служби за православним обрядом і після словесної перепалки виставили опонентів із культової споруди³¹. Жандарми, котрі спостерігали за подіями, не допустили серйозних сутичок між вірянами. Незважаючи на локалізацію конфлікту, греко-католицький єпископ звернувся до окружного та земського начальства із повідомленням про захоплення храму в с. Н. Синевир та вимагав негайного його повернення і покарання винних³². Волівському окружному начальнику довелося заперечити звинувачення архієрея, наголосивши, що православні навіть не мали наміру цього робити, а ключі від храму знаходяться в руках членів греко-католицького комітету³³.

Для припинення протистояння місцева влада ініціювала проведення двох нарад за участі зацікавлених сторін. 29 грудня 1923 р. о. Є. Медвецький оголосив про зміну членів церковного комітету, звинувативши попередній склад у проправославних настроях. Окружне керівництво у звітах до жупанату та інших інстанцій наголошувало на неможливості встановлення співвідношення кількості вірників через пасивність та саботаж греко-католиків. Разом з тим, у документах прослідковується думка, що кількість вірників, які подає священник, не співпадає з реальними цифрами. На думку окружного начальника, о. Є. Медвецький заборонив своїм прихильникам підписувати протокол, побоюючись його результатів³⁴. Немає чіткої ясності щодо кількості вірників різних церков у с. Н. Синевир й у звітах віцегубернатора Антоніна Розсипала до Міністерства шкіл і народної освіти (далі – МШіНО) та Президії Ради Міністрів. Глава цивільної адміністрації наголошував, що з одного боку греко-католики переконують, що мають в населеному пункті одну тисячу вірників, а з іншого боку – православні наполягають на своїй більшості³⁵. Не зрозуміло чому віцегубернатор не доніс до міністерств важливий факт, який міститься в одному із звітів стражмістра Ванека із с. Н. Синевир. Останній зазначав, що після недопущення православного священника до храму, селяни грозили так само не дозволити виконувати літургію греко-католицькому пастирю³⁶. На нашу думку, саме на даному аспекті повинна була зосередитися влада та пришвидшити роботу щодо розв'язання складної ситуації.

Листування віцегубернатора з волівським окружним начальником свідчить про те, що греко-католики в 1924-1925 рр. так і не виконали розпорядження Шкільного реферату про перепис своїх вірників. Священник

³¹ ДАЗО, ф. 29, оп. 1, спр. 559, арк. 8.

³² ДАЗО, ф. 151, оп. 7, спр. 1051, арк. 3.

³³ Там же, арк. 8.

³⁴ ДАЗО, ф. 63, оп. 2, спр. 279, арк. 20.

³⁵ NA Praha, f. PMR, sig. 263, sv. 6, kart. 142, č.j. 1092, 20.02.1924.

³⁶ ДАЗО, ф. 29, оп. 1, спр. 559, арк. 8.

наводив різноманітні причини для відстрочення даного процесу. Категорична позиція керівника громади отримала підтримку з боку генерального вікарія, який у листі до окружного начальника відкидав ініціативу влади, наголошуючи на тому, що православні не дотрималися формальностей закону 1868 р., а отже все населення і надалі залишається де-юре греко-католицьким³⁷.

Незважаючи на те, що святкування Різдяних свят 1924 р. пройшли у населеному пункті мирно, вже в лютому місяці окружний начальник писав до Ужгороду про погіршення ситуації. Зокрема, він наголошував, що розбіжності між двома сторонами носять суто особистісний характер і вони не можуть бути врегульовані полюбовно за згодою обох сторін. За словами чиновника, греко-католики «апріорі» відкидали будь-які угоди з православними щодо спільного використання храму та культових предметів³⁸.

Моральну підтримку православним певним чином надавала Празька архієпископія. 2 січня 1924 р. М. Червінка повідомив віцегубернатора про прийняття синеvirської громади під свою опіку та клопотав про дозвіл на проведення почергового богослужіння в сільському храмі³⁹. Збільшенню кількості православних сприяв візит 3 лютого 1923 р. до населеного пункту єпископа Веніаміна (Федченкова), якого архієпископ Савватій призначив своїм вікарієм на Підкарпатській Русі. Формальним приводом до візитації послужила необхідність освячення двох придорожніх хрестів⁴⁰. Відомо також, що православний єпископ навіть провів зустріч та догматичну полеміку з о. Є. Медвецьким, який не дозволив архієрею оглянути храм⁴¹. Віцегубернатор загалом позитивно оцінював хід єпископського візиту, наголосивши, що греко-католики добровільно видали православним церковні хоругви для привітання Веніаміна⁴².

Вже наступного місяця православні виконали погрозу щодо недопущення греко-католицького священника до богослужіння. За повідомлення окружного начальника, 23 березня 1924 р. селяни не пустили о. Є. Медвецького до храму і провели Утреню самостійно. Після завершення обряду староста закрити культову споруду на ключ, котрий передав сільському нотарю. Антоній (Папп) вважав інцидент результатом «більшовицької та анархічної діяльності», а також агітації «мандруючих батюшків і їхнього єпископа»⁴³. Натомість Медвецький конкретизував звинувачення архієрея, називаючи головним інспіраторами конфлікту православних священників

³⁷ ДАЗО, ф. 151, оп. 7, спр. 1051, арк. 18.

³⁸ ДАЗО, ф. 29, оп. 1, спр. 559, арк. 26.

³⁹ ДАЗО, ф. 63, оп. 2, спр. 279, арк. 16.

⁴⁰ Там же, арк. 23.

⁴¹ ДАЗО, ф. 151, оп. 7, спр. 1051, арк. 26-27.

⁴² NA Praha, f. MŠ, sig. 47 III, kart. 3884, č.j. 44016, 29.03.1924.

⁴³ ДАЗО, ф. 29, оп. 1, спр. 559, арк. 30.

І. Бабича та о. Георгія Кениза із с. Копашново⁴⁴. На прохання делегацій обох напрямків село відвідав окружний начальник, який намагався примирити опонентів та знайти оптимальний вихід із ситуації. У звіті до жупанату названий чиновник висловив припущення, що релігійного миру в населеному пункті можна досягти лише після зміни греко-католицького священника⁴⁵. Висловлені пропозиції було ретрансльовано шкільним референтом у листі до греко-католицького єпископа. Йозеф Пешек наголошував, що якщо негайно не буде досягнуто мирової угоди, то можна очікувати бурхливого протистояння людей «ненависному місцевому фарару»⁴⁶. Позиція щодо негайного переміщення священників із сіл. Н. Синевир, Торун та Нижня Колочава була донесена крайовою владою до відповідних міністерств і відомств у Празі. Ця думка проводжувала залишатися домінуючою у листуванні урядовців протягом наступних двох років. Єпископ відповів категоричною відмовою, не бажаючи йти на поступки⁴⁷.

Сам о. Є. Медвецький пройшов серйозну трансформацію у питання свого переміщення із займаного приходу. Якщо у січні 1924 р. він просив єпископа перевестися на іншу парафію, мотивуючи своє прохання важким моральним та матеріальним становищем⁴⁸, то вже в серпні того ж року священник подавав вимоги влади про його заміщення як акт потурання православним та спроби передати у їхнє володіння церковну фару та інше майно⁴⁹. Єпархіальне управління перемістило о. Є. Медвецького з с. Н. Синевир тільки в березні 1926 р.⁵⁰.

Після інциденту в березні 1924 р. храм залишався зачиненим. Греко-католики, з дозволу єпископа, виконували богослужіння на церковній фарі⁵¹. Не маючи відповідного приміщення для відправлення релігійних обрядів, православні зверталися до урядовців різного рівня з клопотаннями про вирішення питання. Із листа до Шкільного реферату від 13 квітня 1924 р. довідуємося, що окружний начальник обіцяв селянам сприяння у передачі храму, однак реальні кроки для локалізації конфлікту не здійснювалися. Зміст клопотання свідчив про радикалізацію руху та готовність православних до самовільного заняття культової споруди⁵². 15 квітня того ж року делегація православних із с. Н. Синевир відвідала губернатора Антонія Бескида. Крім раніше озвучених вимог селяни пропонували дозволити користуватися храмом на умовах почергового

⁴⁴ Там же, арк. 38.

⁴⁵ Там же, арк. 41-43.

⁴⁶ ДАЗО, ф. 151, оп. 7, спр. 1051, арк. 41.

⁴⁷ Там же, арк. 41-43.

⁴⁸ Там же, арк. 10-10 зв.

⁴⁹ ДАЗО, ф. 29, оп. 1, спр. 559, арк. 63-64.

⁵⁰ ДАЗО, ф. 151, оп. 7, спр. 1051, арк. 72.

⁵¹ Там же, арк. 14.

⁵² ДАЗО, ф. 63, оп. 2, спр. 279, арк. 30-30 зв.

богослужіння⁵³. Позаяк влада знову не вжила жодних заходів для заспокоєння ситуації, 20 квітня 1924 р. православні забрали ключ на нотарському уряді та відкрили храм. Вірники запросили для богослужіння о. І. Бабича, якого раніше не було допущено до літургії.

Безперечно, що дії православної громади виходили за межі діючого законодавства. Спархїальне керівництво в особі генерального вікарія Петра Гебея вимагало від Цивільного управління негайно відновити права греко-католиків та притягнути винуватих до відповідальності⁵⁴. У свою чергу, влада абсолютно ігнорувала всі звернення капітули. Очевидно, дану політику слід розглядати через призму протистояння чехословацького уряду та Ватикану і вимоги усунення з посади Мукачівського єпископа Антонія (Паппа). Названий архієрей, в силу різних обставин, відмовився приймати громадянство Чехословаччини, що розцінювалося Прагою як антидержавна діяльність та спроба реставрації угорського панування. Для окружного начальника захоплення храму було несподіваним, однак він відкидав негайне відновлення попереднього становища, з огляду на майбутні великодні свята. На думку чиновника, повернути будівлю греко-католикам буде не можливо без сутичок та допомоги жандармерії. Місцева влада вважала, що найкраще вирішити це питання після свят, підкреслюючи необхідність досягнення домовленості про спільне використання церкви. Характеризуючи ситуацію в селі, головний службний оцінював її абсолютно спокійною. Православні відправляли обряди в храмі, греко-католики також безперешкодно проводили свої богослужіння на фарі. У звіті окружного начальника наводяться дані щодо кількості православних в населеному пункті. Їхня цифра окреслювалася в кількості 1 981 чол., що складало переважну більшість руського населення. Можна говорити про певну прихильність чиновника до православної громади. Зокрема, він пише про братську готовність останніх «домовитись про час і спосіб проведення богослужінь у церкві з греко-католиками, залишаючи їм, незважаючи на чисельну перевагу, повний пріоритет»⁵⁵. На кінець грудня 1924 р., згідно із звітами окружного начальника, між православними та греко-католиками спостерігалися відносно спокійні відносини. Однак, православний рух поширився на сусіднє село (Вишній Синевир (Поляна) (нині с. Синевирська Поляна), яке також обслуговував о. Є. Медвецький⁵⁶.

Значний успіх православ'я в с. Н. Синевир та околицях можна пояснити також висвяченням в сан священника місцевого уродженця. Згадуваний вище Ф. Горват, що був головою православної громади, в лютому 1924 р. поїхав на гору Афон в Пантелеймонівський монастир. При обителі

⁵³ Ibidem, арк. 36 зв.

⁵⁴ Ibidem, арк. 33.

⁵⁵ Ibidem, арк. 39.

⁵⁶ ДАЗО, ф. 29, оп. 1, спр. 559, арк. 77.

він пройшов коротку підготовку і вже на початок червня того ж року повернувся на Підкарпатську Русь⁵⁷. Принагідно зазначимо, що Ф. Горват народився в 1897 р., був учасником Першої світової війни. Перебуваючи на Східному фронті потрапив до російського полону, де познайомився із православ'ям⁵⁸. Повернувшись додому працював ковалем та підробляв на лісорозробках. У червні 1924 р. в Преображенському монастирі в с. Тереля Тячівського округу Федір був пострижений у чернецтво з нареченням імені Феодосія, на честь Феодосія Печерського⁵⁹. 5 липня 1924 р. архієпископ Савватій рукоположив Горвата у сан ієромонаха та направив на пастирську роботу в с. Н. Синевир⁶⁰. З того часу він був незмінним священнослужителем у рідному селі, аж до арешту угорською поліцією в 1942 р. за звинуваченням у співпраці з радянськими розвідниками та партизанами. Після ув'язнення перебував у контаборі в Угорщині. Загинув, найімовірніше, у серпні 1944 р. у таборі Нойштреліц (Німеччина)⁶¹.

Наприкінці 1924 р. на Волівщині була незначна кількість православного духовенства. Крім ієромонаха Феодосій (Горвата), в селах служило ще три священники. Загалом на Підкарпатській Русі обидві юрисдикції мали у своєму розпорядженні 64 духовні особи⁶².

Ситуація в населеному пункті залишалася незмінною фактично до початку 1926 р. Політика Праги щодо церковного питання почала трансформуватися у напрямку зближення з католиками та відходу від підтримкам архієпископа Савватія. 11 січня 1926 р. єпископ Петро (Гебей), що посів посаду Мукачівського греко-католицького архієрея в липні 1924 р., звернувся з черговою вимогою до віцегубернатора щодо повернення культової споруди в с. Н. Синевир⁶³. Очевидно, дізнавшись про дане звернення, активізувалися й православні. 17 січня у присутності сільського нотаря та старости було складено документ, який свідчив про домовленості між представниками двох церков. Зокрема у меморандумі йшлося, що православні складають 1700 осіб, й ще кілька сотень не встигли заявити про свій перехід. Греко-католики в свою чергу, мають не більше 150-200 вірників. Головний підсумок звернення полягав у тому, що нібито існуюча ситуація цілком задовольняє обидві сторони⁶⁴. Підготовлений протокол делегація синевирців вручила губернатору, а він переслав його до МШІНО, Міністерства внутрішній справа та Ради Міністрів. А. Бескид

⁵⁷ ДАЗО, ф. 151, оп. 7, спр. 1051, арк. 9-11.

⁵⁸ Ю. Данилець, В. Міщанин, *Ігумен Феодосій (Горват) (18.03.1897-1943)...*, с. 52.

⁵⁹ С. Чопик-Микунда, *Свято-Спасо-Преображенський монастир села Тереля (1921-2001). Історичний нарис. Друге видання, доповнене*, Мукачєво: Карпатська вежа 2016, с. 414.

⁶⁰ ДАЗО, ф. 63, оп. 1, спр. 680, арк. 10.

⁶¹ Ю. Данилець, В. Міщанин, *Горват Федір (Ігумен Феодосій)*, [in:] *Верховина-Волівщина-Міжгірщина...*, с. 334.

⁶² Archiv Ministerstva zahraničních věcí (AMZV Praha), sekce II, kart. 64, č.j. 19898.

⁶³ ДАЗО, ф. 29, оп. 1, спр. 559, арк. 81.

⁶⁴ Там же, арк. 84.

вважав зміст документу хорошим прикладом налагодження міжконфесійного миру⁶⁵. У аналогічному листі до віцегубернатора йшлося про недоцільність порушення угоди між селянами, задля збереження загального спокою⁶⁶. Наступним етапом творення повноцінної православної громади стало проведення загальних зборів 24 січня 1926 р. та затвердження статуту⁶⁷. Остаточний пакет документів до Цивільного управління було направлено 12 червня 1926 р. У документі вказувалося, що крім власне с. Н. Синевир, до громади будуть належати філіалки в Синевир-Полянні та Вишній Колочаві-Імшаді⁶⁸.

Слід зазначити, що політична влада Підкарпатської Русі проігнорувала рекомендації губернатора щодо консервування ситуації в с. Н. Синевир та ухвалила рішення про повернення храму греко-католикам. 2 лютого 1926 р. волівський головний службовець Вацек повідомив до Політичного управління в Ужгород, що прийняв рішення ліквідувати церковний спір. Разом з тим, він усвідомлював, що після повернення храму греко-католикам постане проблема виділення приміщення для богослужіння для православної громади. Як вихід із ситуації чиновник пропонував використати будівлю колишньої церковної школи, яка з 1922 р. не функціонувала і перебувала в занедбаному стані. У листі Вацека ми знаходимо досить цінні відомості про організаційний стан православної парафії. Зокрема, він наголошував, що не отримав жодного повідомлення про вихід із греко-католицької до православної церкви. Спираючись на власні канали інформації, окружний начальник пояснив дане явище побоюваннями селян, що якщо вони формально заявлять про свій вихід із унії, то втратять право на використання храму, котрий свого часу також допомагали будувати⁶⁹. Таким чином, з юридичної точки зору для місцевої влади православної громади не існувало. Очевидно, документи, що були оформлені станом на 24 січня 1926 р., ще не були надіслані до окружного уряду.

4 лютого 1926 р. головний службовець прибув до населеного пункту та скликав спільну нараду греко-католиків і православних. Він зачитав розпорядження, згідно із яким ієромонаху Феодосію заборонялося проводити богослужіння в храмі. Членам православного комітету рекомендувалося подати клопотання для виділення державної субвенції на побудову власної церкви⁷⁰. Вже 8 лютого того ж року у листі до сільського нотаря Вацек, визначив дату передачі культової споруди греко-католикам (25 лютого).

⁶⁵ Там же, арк. 83.

⁶⁶ Там же, арк. 86.

⁶⁷ Особистий архів ігумена Феодосія (Горвата). Протокол засідання церковної православної громади, 24.01.1926.

⁶⁸ Там же, Лист до Цивільного управління Підкарпатської Русі в Ужгороді, 12.06.1926.

⁶⁹ ДАЗО, ф. 29, оп. 1, спр. 559, арк. 88-89.

⁷⁰ Там же, арк. 90.

Очевидно побоюючись протистояння з боку православної більшості, він дозволив до того терміну використовувати церкву для релігійних обрядів⁷¹. Таким чином, незважаючи на незначні поступки, православна громада отримала чіткий наказ звільнити храм через 18 днів.

Документи МШіНО, державних та особистих архівів свідчать, що православні спробували домогтися відміни розпорядження окружного начальника. Зокрема, на початку лютого 1926 р. МВС у Празі відвідали депутат нижньої палати чехословацького парламенту Андрій Гагатко та член православного комітету із с. Н. Синевир В. Ледней. Вони скаржилися, що місцева влада планує передати храм греко-католицькій меншості⁷². 15 лютого того ж року до МВС також письмово звернувся ієромонах Феодосій (Горват). Він просив пролонгувати право користуватися культурною спорудою, нарікав на застосування застарілого австро-угорського законодавства та закликав дотримуватися принципів демократичної держави⁷³.

Незважаючи на загалом мирні відносини між представниками двох церков, не обійшлося і без взаємних звинувачень та насильства. У телеграмах до єпархіального управління о. Є. Медвецький повідомляв, що невідомі особи розбили камінням вікна на церковній фари та підпали в церковного куратора стайню й оборіг з сіном. Священник інкримінував дані дії православним, які, мовляв, терором, змушують селян змінити релігію. Він закликав єпископа домогтися відправки до населеного пункту жандармів для наведення правопорядку⁷⁴. Про згадані факти насильства йшлося також у внутрішньому листуванні МШіНО, де зазначалося про початок розслідування⁷⁵. Жандармською станцією було проведено збір доказів, які показали наступні результати. По-перше, було з'ясовано, що невідомі зловмисники в ніч на 14 лютого 1926 р. розбили 6 вікон на греко-католицькій парафії. Щоб налякати нападників, священник тричі вистрілив у повітря із рушниці (флобертки). На місце оперативно прибув командир місцевої жандармської станції, яка знаходилася навпроти фари, у супроводі 3 жандармів. Однак, вони нікого не спіймали і не з'ясували ім'я злочинців. По-друге, жандарми встановили, що 16 листопада 1926 р. близько 1/2 години вечора на горіщі стайні селянина Герасима Ніроди виникла пожежа. Одночасно почав горіти оборіг з сіном за 18 м від палаючої стайні. Загальна вартість збитків, за оцінками постраждалого, складала 12 400 Кч. Підозру у підпалі було оголошено інваліду Петрові Цімботі. Однак, через відсутність доказів та через його фізичну недієздат-

⁷¹ Там же, арк. 91.

⁷² NA Praha, f. MŠ, sig. 47 III, kart. 3884, 25.02.1926.

⁷³ Особистий архів ігумена Феодосія (Горвата). Клопотання до Міністерства внутрішніх справ у Празі, 15.02.1926.

⁷⁴ ДАЗО, ф. 151, оп. 7, спр. 1051, арк. 58.

⁷⁵ NA Praha, f. MŠ, sig. 47 III, kart. 3884, 23.04.1926.

ність, селянина було звільнено з під варти. І, по-третє, не було доведено, що православні змушували місцевих греко-католиків покинути церкву через погрози смертю чи іншим насильством⁷⁶.

Не дивлячись на те, що жандармерія ще не завершила слідство, наведені у телеграмах о. Є. Медвецького факти потрапили до місцевої та центральної преси. Із листування єпископської канцелярії з нунціатурою в Празі можна стверджувати, що інформацію до газет передала власне капітула, із благословення архієрея⁷⁷. Зокрема, майже однакові за змістом замітки про релігійний конфлікт у с. Н. Синевир розмістив братиславський «Slovenský národ»⁷⁸, прашівське «Русское слово»⁷⁹, клівлендські «Americké dělnické listy»⁸⁰ і т.д.

Передача храму 25 лютого 1926 р. була санкціонована МВС та МШІНО⁸¹. За словами віцегубернатора, у той день православні зібрались біля церкви, де ієромонах Феодосій розповів вірникам про порядок передачі культової споруди та про ініційовані кроки щодо продовження користування церквою на умовах почергового богослужіння. Крім того, він звернувся до греко-католиків та нотаря із проханням дозволити тимчасово користуватися храмом (поза олтарем) для здійснення хрещення, вінчання та похорону⁸². Із документів також довідуємося, що не всі присутні поділяли заклики священника до мирного розв'язання конфлікту. Окремі селяни відкрито висловлювали невдоволення поверненням церковної будівлі. Окружний начальник у своїх звітах наголошував, що добровільна передача ключів відбулася лише завдяки підготовчій роботі православного священника, який зумів переконати селян у необхідності дотримуватися розпорядження влади⁸³.

Разом з тим, до кінця не зрозуміла позиція о. Є. Медвецького та греко-католицького комітету. У листі до головнотслужного від 26 лютого 1926 р. ієромонах Феодосій (Горват) писав, що згаданий священник із своїми вірниками погодився допустити православних до спільного використання храму, якщо проти цього не буде заперечувати єпископ Гебей⁸⁴. Православний пастир вирішив звернутися до греко-католицького архієрея із клопотанням, котре було переслано через Цивільне управління Підкарпатської Русі. Вацек підтримував ініціативу православних, наголошуючи, що в селі немає будівлі, крім храму, яка б могла вмістити навіть половину вірників. Відповідно, якщо не піти на поступки більшості

⁷⁶ ДАЗО, ф. 29, оп. 3, спр. 548, арк. 203.

⁷⁷ ДАЗО, ф. 151, оп. 7, спр. 1051, арк. 61.

⁷⁸ „Slovenský národ”, 1926, 25.02, с. 4.

⁷⁹ „Русское слово”, 1926, 18.03, с. 7.

⁸⁰ „Americké dělnické listy”, 1926, 26.03, с. 1.

⁸¹ NA Praha, f. MŠ, sig. 47 III, kart. 3884, 25.02.1926.

⁸² Там же, ч.ж. 32210, 10.03.1926.

⁸³ ДАЗО, ф. 29, оп. 1, спр. 559, арк. 97-98.

⁸⁴ Там же, арк. 93.

прохачів, в населеному пункті може виникнути новий релігійний конфлікт⁸⁵. Натомість, о. Є. Медвецький у листі до єпископа від 28 квітня 1926 р. заперечив свою згоду, наголосивши, що розмова, яка велася в канцелярії нотаря, була не серйозною. Він наголошував, що листи Горвата за підтримки сільського нотаря є провокацією проти греко-католиків та свідомою авантюрою⁸⁶. Остаточну крапку в питанні щодо спільного використання церковного майна поставив єпископ Петро (Гебей). У листі до Цивільного управління від 8 червня 1926 р. він заявив, що «я по закону церковному ніколи не можу і не буду дозволяти, щоби греко-східний священник в нашій синеvirській церкві, коло церкви, чи на цвинтарі, чи в школи богослужіння відправляв»⁸⁷.

Протягом березня-квітня 1926 р. з боку православної громади і її священника було здійснено ряд кроків з метою отримання церковного приміщення. Зокрема, було підготовлено листи до Цивільного управління Підкарпатської Русі, МВС, МШіНО, Парламенту, Сенату та Президента республіки. 9 квітня 1926 р. депутація із с. Н. Синеvir у супроводі о. М. Червінки відвідала канцелярію Томаша Масарика. Делегати подали Президенту клопотання про дозвіл на використання храму⁸⁸. 12 квітня 1926 р. до голови уряду з питання вирішення конфлікту на користь православних зверталися члени клубу депутатів соціалістичної партії⁸⁹. Народні посланці пропонували розглянути можливість виділення державної субвенції для будівництва нової культової споруди. Звернення депутатів було розглянуто та переслано на реалізацію до МВС і МШіНО. Листування шкільного відомства із віцегубернатором свідчить, що наприкінці вересня того ж року питання щодо субвенції так і не було вирішено⁹⁰. Можна стверджувати, що синеvirці так і не отримали грошової допомоги. Очевидно, тут вже зіграла роль відмови уряду від підтримки парафій, котрі визнавали владу архієпископа Савватія.

Не здобувши фінансової підтримки від уряду православна громада розпочала підготовку до побудови храму власними силами. Початково селяни планували звести тимчасову каплицю для відправлення релігійних потреб. У листі до окружного начальника від 17 травня 1926 р. Православні просили виділити для побудови церкви земельну ділянку, що перебувала у державній власності і знаходилася в центрі села⁹¹. Очевидно мова йшла про наділ, про який згадує віцегубернатор у листі до МШіНО від 30

⁸⁵ Там же, арк. 99-100.

⁸⁶ ДАЗО, ф. 151, оп. 7, спр. 1051, арк. 76-77.

⁸⁷ ДАЗО, ф. 29, оп. 1, спр. 559, арк. 104.

⁸⁸ Archiv Kanceláře prezidenta republiky, Praha (Archiv KPR), f. KPR – protokol PR (Podkarpatská Rus), (1919), sign. PR 218, inv. č. 709, 30.03.1926.

⁸⁹ NA Praha, f. PMR, sig. 263, sv. 4, kart. 143, č.j. 2362, 12.04.1926.

⁹⁰ NA Praha, f. PMR, sig. 263, sv. 7, kart. 143, č.j. 16826, 30.09.1926.

⁹¹ Особистий архів ігумена Феодосія (Горвата). Лист до Волівського окружного управління, 17.05.1926.

вересня 1926 р. Оскільки земля належала Міністерству громадських робіт, котре планувало на ній спорудити будинок для лікаря, православному комітету тривалий час не вдавалося домогтися її виділення⁹². Бюджет витрат на каплицю складав мінімально 6 000 чехословацьких крон (Кч), тоді як в церковній касі станом на кінець червня 1926 р. було всього 500 Кч⁹³. На загальних зборах громади 11 липня того ж року було схвалено рішення про збір грошових внесків, однак вже для повноцінного храму⁹⁴. В особистому архіві ієромонаха Феодосія (Горвата) зберігаються списки жертводавців, котрі змогли виділити кошти на церковну будівлю, а також на закупівлю священничого одягу. Наприклад, селяни зібрали 1 250 Кч за фелон, придбаний від Пантелеймонівського монастиря на Афоні⁹⁵, в листопаді того ж року відбулася збірка на храм, яка принесла близько 2 000 Кч⁹⁶ (Особистий архів 8). Ймовірно, що були ще додаткові надходження, бо в підсумковому звіті приходу за 1926 р. фігурує сума в 12 097 Кч⁹⁷.

Точних відомостей про час відведення земельної ділянки нам не вдалося виявити, однак у вересні 1926 р. вона ще не була у володінні православної громади. Цей факт підтверджує лист ієромонаха Феодосія (Горвата) до секретаря архієпископа – Володимира Грузина від 22 серпня того ж року. У ньому чернець жалкує, що архієпископ Савватій під час візиту 16-17 вересня 1926 р. не зможе освятити основу під новий храм⁹⁸.

Поїздка архієрея на Підкарпатську Русь мала на меті заручитися підтримкою місцевого духовенства, адже після зборів делегатів Празької православної релігійної громади в м. Чеська-Тршебова 22 листопада 1925 р. архієпископ Савватій повністю втратив владу на чеських землях та позбувся підтримки уряду⁹⁹. Про перебування архієпископа Савватія в с. Н. Синевир маємо доволі скупі відомості. Згідно із повідомленням жандармських станцій владика пересувався по території Підкарпатської Русі у супроводі підприємця та мецената Владислава Черіха на його власному авто¹⁰⁰. Незважаючи на те, що архієрей приїхав до Н. Синевира досить пізно (о 22:20), його зустрічало близько 500 вірників на чолі з священником¹⁰¹. Жандарми звертали увагу на контакти церковного діяча з місцевими мешканцями, повідомляли про зміст його проповідей тощо. Зокрема, під час привітання та на ранній Літургії наступного дня, владика

⁹² NA Praha, f. PMR, sig. 263, sv. 7, kart. 143, č.j. 16826, 30.09.1926.

⁹³ Особистий архів ігумена Феодосія (Горвата). Бюджет на 1926 р., 12.06.1926.

⁹⁴ Там же, Протокол засідання православної громади в с. Н. Синевир, 11.07.1926.

⁹⁵ Там же, Список добровільних пожертв для виплати за фелон, б.д., 1926.

⁹⁶ Там же, Список пожертв для будівництва церкви, б.д., 1926.

⁹⁷ Там же, Перевірка церковної каси за 1926 р., 31.12.1926.

⁹⁸ Там же, Лист ієромонаха Феодосія (Горвата) до Володимира Грузина, 22.08.1926.

⁹⁹ J. Šuvarský, *Biskup Gorazd*, Praha 1979, s. 173.

¹⁰⁰ ДАЗО, ф. 29, оп. 3, спр. 550, арк. 78.

¹⁰¹ Особистий архів ігумена Феодосія (Горвата). Лист ієромонаха Феодосія (Горвата) до Андрія Гагатко, 21.09.1926.

закликав вірників бути стійкими у вірі, не впадати у відчай через відсутність храму, сподіватися на його повернення у майбутньому або ж готуватися до побудови власної культової споруди, для зведення якої держава надаватиме підтримку. У звітах присутня інформація, що через будній день на богослужінні було відносно не багато вірників (100-150 чол.)¹⁰². Якщо жандарми стверджували, що серед населення не спостерігалось занадто високого ажіотажу, то ієромонах Феодосій переконував у протилежному. У листі до лідера трудовиків, депутата А. Гагатка від 21 вересня того ж року, священник наступним чином характеризував зустріч владики в селі: «в нашому селі... з'явився особисто Преосвященний Архієпископ кир Савватій..., і всі православні мешканці зустрічали Його як апостола, іменуючи Його святою людиною..., і від радості плакали промовляючи: «такий подобається нам Архієрей»¹⁰³.

Наприкінці листопада 1926 р. православна громада розпочала будівництво невеликого деревного храму. Ієромонах Феодосій власноруч розробив проект, проконсультувавшись з ужгородським архітектором М. Зоубеком¹⁰⁴. Для роботи були запрошені як майстри із Волового, так і місцеві. Коштів постійно не вистачало, а тому селяни оголошували протягом 1927-1928 рр. кілька разів про збір пожертв на будівельні матеріали, купівлю дзвонів тощо. Допомогали землякам і вихідці із с. Н. Синевир, що емігрували закордон (із США, Сербії, Румунії). Загальний бюджет споруди склав близько 130 000 Кч¹⁰⁵. Ієромонах Феодосій замовив на Афоні та оплатив необхідні богослужебні книги, ікони та інші церковні предмети¹⁰⁶. Завершення будівництва відбулося тільки навесні 1929 р.¹⁰⁷. У нас відсутні документи про освячення Преображенської церкви. Таким чином, лише отримавши власний храм парафія змогла повноцінно існувати¹⁰⁸.

Окремо слід звернути увагу та той факт, що ієромонах Феодосій (Горват) не отримував від селян фіксовану плату за роботу. У листуванні він пояснював цей факт тотальною бідністю православних вірників та неспроможністю повноцінно утримувати священника. Чернець діставав тільки незначні суми за церковні треби, котрі не могли забезпечити його проживання. У зв'язку з цим, о. Феодосій мусив постійно шукати якогось

¹⁰² ДАЗО, ф. 29, оп. 3, спр. 550, арк. 75.

¹⁰³ Особистий архів ігумена Феодосія (Горвата). Лист ієромонаха Феодосія (Горвата) до Андрія Гагатко, 21.09.1926.

¹⁰⁴ Ю. Данилець, В. Мішанин, *Ігумен Феодосій (Горват) (18.03.1897-1943)...*, с. 54.

¹⁰⁵ Там же, арк. 55.

¹⁰⁶ Особистий архів ігумена Феодосія (Горвата). Перевірка церковної каси за 1926 р., 31.12.1926.

¹⁰⁷ Там же, Прохання до окружного уряду, 29.05.1929.

¹⁰⁸ Необхідно зазначити, що храм в с. Н. Синевир згорів за невідомих обставин в 8 листопада 1932 р. Селяни спочатку молилися в пристосованому приміщенні, а потім були змушені звести нову культову споруду. Вона була розібрана в 1961 р.

заробітку. До нашого часу збереглися споруди кузні та майстерні, де працював ієромонах. У літній період священник підробляв лісорубом та бокорашем, сплаваючи у низинні села по річці деревину¹⁰⁹.

Зважаючи на те, що Горват підтримував архієпископа Савватія, він був позбавленими державної субвенції, яку держава почала виплачувати в другій пол. 1920-х рр. православним священникам сербської юрисдикції. Економічний фактор та поставлення урядом діяльності архієпископа Савватія поза юридично-канонічне поле, призвів до відтоку від нього духовенства. Духовенство долучалося до Карпаторуської Православної Церкви, а пізніше Мукачівсько-Пряшівської єпархії СПЦ.

Отже, на прикладі с. Н. Синевир можна прослідкувати основні етапи утворення та розвитку православних громад на Підкарпатській Русі в 1920-х рр. Православні мешканці даного населеного пункту пройшли складний процес становлення парафії, не уникнувши, при цьому, релігійного конфлікту з греко-католиками. Протистояння носило в основному особистісний та матеріальний характер. Це виражалося у неприязні більшості вірників щодо місцевого священника та у вимозі передати храм абсолютній більшості. Чехословацькі урядовці на місцях, зі згоди та підтримки Праги, проводили подвійну політику. На початковому етапі вони намагалися не втручатися у релігійний конфлікт, прагнучи руками православних послабити греко-католицьку єпархію. Після усунення з Підкарпатської Русі єпископа Антонія (Паппа) та зближення з Святою Столицею, уряд раптово почав дотримуватися релігійного законодавства. Це виразилося у поверненні культових споруд та церковного майна греко-католикам. На нашу думку, можливо було на самому початку уникнути даного конфлікту, модернізувавши відповідне законодавство та не використовуючи церковне питання у внутрішньополітичній боротьбі. Побудовавши новий храм православні отримали можливість задовольняти свої релігійні потреби. Разом з тим, православний рух послаблювало питання юрисдикційного розколу в середовищі православної церкви. Тільки в 1945 р., коли духовенство обидвох напрямків приєдналося до Руської Православної Церкви, розділення було подолано.

Бібліографія

Джерела

- Archiv Kanceláře prezidenta republiky, Praha (Archiv KPR), f. KPR – protokol PR (Podkarpatská Rus), (1919), sign. PR 218, inv. č. 709.
 Archiv Ministerstva zahraničních věcí (AMZV Praha), sekce II, kart. 64, č.j. 19898.
 Národní archiv České republiky v Praze (NA Praha), f. MŠ, sig. 47 III, kart. 3884.

¹⁰⁹ Ю. Данилець, В. Міщанин, *Ігумен Феодосій (Горват) (18.03.1897-1943)...*, с. 56.

- NA Praha, f. PMR, sig. 263, sv. 4, kart. 143; sv. 6, kart. 142; sv. 7, kart. 143.
- Statistický lexikon obcí v Podkarpatské Rusi: úřední seznam míst podle zákona ze dne 14. dubna 1920, čís. 266 Sb. zák. a nař. Vydán ministerstvem vnitra a Státním úřadem statistickým na základě výsledků sčítání lidu z 15. února 1921*, Praha: Státní úřad statistický 1928.
- Statistický lexikon obcí v zemi Podkarpatoruské: úřední seznam míst podle zákona ze dne 14. dubna 1920, čís. 266 Sb. zák. a nař. Vydán ministerstvem vnitra a Státním úřadem statistickým na základě výsledků sčítání lidu z 1. prosince 1930*, Praha: Orbis 1937.
- „Americké dělnické listy”, 1926, 26.03.
- „Slovenský národ”, 1926, 25.02.
- Архів Свято-Успенського храму в с. Синевир. Архівна довідка від 9.07.2001 р., № 16.
- Державний архів Закарпатської області (ДАЗО), ф. 15, оп. 3, спр. 231; ф. 29, оп. 1, спр. 559; оп. 3, спр. 548; 550; ф. 63, оп. 1, спр. 680; оп. 2, спр. 279; 321; ф. 151, оп. 7, спр. 1046; 1051.
- Особистий архів ігумена Феодосія (Горвата).
- „Русское слово”, 1926, 18.03.

Література

- Bélay Vilmos, *Máramaros vármegye társadalma és nemzetiségei a megye betelepülésétől a 18. század elejéig*, Budapest 1943.
- Danilec Jurij, Marek Pavel, *Success, or Defeat? On the Orthodox Mission of the Serbian Bishop Dositheus (Vasić) in Czechoslovakia in 1920-1926*, „Kultúrne dejiny / Cultural History”, № 2, 2019.
- Marek Pavel, «*Obtížný cizinec*». *Vladyka srbské pravoslavné církve Dositěj a meziválečné Československo (1920-1939)*, Olomouc: UP v Olomouci 2020.
- Marek Pavel, Bureha Volodymyr, Danilec Jurij, *Arcibiskup Sawatij (1880-1959). Nástin života a díla zakladatelské postavy pravoslavné církve v Československé republice. K 50. výročí úmrtí (1959-2009)*, Olomouc, Univerzita Palackého 2009.
- Šuvarský Jaroslav, *Biskup Gorazd*, Praha 1979.
- Аржевітін Станіслав Михайлович, *Релігія: Історія верховинського села Колочава*, Київ: Майстерня книги; Чернівці: Видавничий дім «Букрек»; Укр. Письменник 2007, т. 2.
- Вегеш Микола, Мокрянин Іван, *Драма Отця Феодосія*, „Закарпатська правда”, 6.10, 1992.
- Данилець Юрій, Міщанин Василь, *Ігумен Феодосій (Горват) (18.03.1897-1943, „Наукові записки Богословсько-історичного науково-дослідного центру імені архімандрита Василя (Проніна)”, № 1, Ужгород 2011,*
- Данилець Юрій, Міщанин Василь, *Ігумен Феодосій (Горват)*, [in:] *Сповідники та Подвижники Православної Церкви на Закарпатті в ХХ ст.* / Авт. кол.: Ю. Данилець – голова авт. кол., архієпископ Феодор (Мамасуєв), архієпископ Антоній (Паканич), прот. О. Монич, А. Світлинець, Д. Анашкін, С. Канайло, В. Міщанин, ієромонах Пімен (Мацола), прот. В. Юрина, Ужгород 2011.

- Данилець Юрій, Міщанин Василь, *Горват Федір (Ігумен Феодосій)*, [in:] *Верховина-Волівщина-Міжгірщина. Історико-культурологічні нариси*, Ужгород: Видавництво Тіпрані 2017.
- Міщанин Василь, *Синевир очима Феодосія Горвата*, „Верховина”, 13.04, 1993.
- Міщанин Василь, *Життя та діяльність ігумена Феодосія Горвата в документах та усно-історичних свідченнях*, „Наукові записки Богословсько-історичного науково-дослідного центру імені архімандрита Василя (Проніна)”, № 6, Ужгород 2019.
- Міщанин Василь, *Протоколь: журнал регистрації входящей/исходящей документации (1925-1933 годов) православного священника Феодосия (Горват) как исторический источник*, „Acta Patristica”, volume 11, issue 22, Prešov 2020.
- Нірода О., *Загадкове зникнення священика*, „Верховина”, 8.08, 2009.
- Чопик-Микунда Степан, *Свято-Спасо-Преображенський монастир села Теремля (1921-2001). Історичний нарис*. Друге видання, доповнене, Мукачево: Карпатська вежа 2016.